

DOKUDIKT VID TIDENS ÄNDE

Förra årets Augustprisvinnare var en dokumentär tegelstenberättelse på fri vers, Linnéa Axelssons *Ædnan*. Marit Kaplas litterära debut har liknande dimensioner. Sara Mannheimer fascineras av vårens kanske mest omtalade diktsamling och finner sin egen, möjligen tidstypiska, längtan bort och hem såväl reflekterad som komplicerad.

OSEBOL är namnet på en numera rätt avfolkad by om cirka tjugofem hus i norra Värmland som ligger längs västra sidan om Klarälven, och på östra sidan om E16. Stället är närmsta ort, där går väg 62 som löper parallellt med Klarälven hela vägen från norska gränsen ner genom Sysseleback, vidare över Munkfors, Ransäter, Deje, Forshaga ända till Karlstad och Vänerns väldiga modervatten.

Osebol är sedan några veckor tillbaka också titeln på en bok i tegelstensformat utgiven av Teg publishing, med ett lite äventyrsboks-artat omslag som på intet sätt skvallrar om den dokumentärdikt om 800 sidor baserad på fyrtyotvå enskilda intervjuer med Osebols i princip samtliga invånare, som är vad som faktiskt möter när man öppnar boken. Författaren heter Marit Kapla, född 1970 och, som hon meddelar i ett kort efterord, själv uppväxt i Osebol, men sedan ett antal år bosatt i Göteborg. Kapla är utbildad journalist och idag en av två redaktörer för tidskriften Ord&Bild. Intervjuerna som utgör underlaget för boken utfördes under 2016 och 2017. *Osebol* är hennes första skönlitterära verk.

Och vad för slags verk är det? "Dokumentärdikt" dristade jag mig till? För någon diktsamling i vanlig ordning är det inte fråga om, även om det rent grafiskt ser ut så när man bläddrar genom boken. En sorts vittneslitteratur à la Svetlana Aleksijevitj? Livsposesi? Lyrisk verklighet? Dramatiska monologer? Vers-reportage? Muntliga kväden? Boken är som sagt signerad Marit Kapla,

men varje enskild sida, varenda en av de cirka 750 dikterna är markerade med ett eget för- och efternamn i finstilta versaler längst ned intill sidnumret, samt ett födelseår, i några få fall även ett dödsår för de bybor som hunnit gå ur tiden sedan intervjun utförts och boken blivit till.

**Det händer att en går till kyrkan
nån gång, på julottan.**

**Jag har suttit och beundrat...
det är ju såna här plankor i väggarna.**

**Då tänker en på gubbarna
som drog ner de träden
och hästarna som drog dem
till där de skulle klyvas.**

/ Bror Andersson f. 1935

Till en början tycks den luftiga diktformen sjunga sig loss från alla kategoriseringar. Efter några hundra sidor är den hemtam och en smula motståndslös. Det är lättläst. Det är tonsäkert och gripande. Det som träder fram är dock själva berättelserna, så vad är då poängen med radbrotten? Kanske framförallt att rösternas dialektala melodier kan noteras, mer som ett partitur där också pauserna mutar in sitt låtande i texten. Diktens fraseringar saktar ner det löpande narrativet och ger plats för tiden på sidan, ögonblicken som glöder till och försvinner in i kroppen som ädla magstarka klanger. Det fungerar fantastiskt bra.

Ändå märker jag att mina fantasier ideligen söker sig till själva arbetsprocessen i all dess praktiskhet. Fyrtiotvå bandade samtal innebär hundratals timmar som måste ha redigerats, sovrats, rådbråkats och radbrottats med.

Raderna i boken är som timmerstockar som en gång varit skog, tänker jag.

Och även om denna praktiskt betingade författarroll är analog med det praktiska yrkesarbete som är bärande tema i de flesta av texterna; skogsbruket, timmerflottandet, vårdarbetet, framstår tillslut bristen på grafisk variation som lite underlig med tanke på att det rör sig om så många och vitt skilda röster. Det betyder inte att det någonsin är ointressant läsning. Här kan man finna de vackraste beskrivningar av hur en spånplatta blir till och av numera utdöda yrken, grundläggande för vad Sverige varit och kommit att bli. Det är som sagt arbetslivet som står i centrum boken igenom. Sett så är det nog mer adekvat att litterärt placera in *Osebol* i en tradition av arbetarlitteratur, snarare än i en poesikontext.

Hans Emilsson född 1939 och död 2019 berättar:

Efter skolan vart jag längdgivare.

**Det är att hålla i en kedja, två stycken
och mäta timmer.**

De kallade dem för bandhundar.

**En gick på mitten med en klave
och så var det en som skrev.**

Det var utefter älven.

De skulle mäta in till bolagen.

**De hade en liten yxa
som de slog ett märke
i änden på kubben med.**

**Då visste de
att det var mätt och klart.**

Några sidor senare:

Jag var uppe i ett skilje för det mesta.

Man skiljer på gran och tall.

Tall för sig och gran för sig.

Kom det inte en khär en gång, i älva?

Ja, det kom en.

Han gick i älva i Munkfors på julafton.

De hade spåren efter honom i snön.

Så kom han till Deje, på flottningen.

Raden, ”kom det inte en khär en gång, i älva?” är högerställd och det är lätt att fatta att det är signalementet för att ytterligare en person kommer in i samtalet. De sidorna markeras av två namn nertill. Här är det Ingalill, maka till Hans, som också har en lång egen svit i boken.

En annan formmässigt raffinerad detalj är blanksidan som markerar att en svit är slut och att en ny tar vid. Till en början tänker jag inte på vad det är för pyttesmå klossar i ljusgrått som formar ett mönster i mitten på sidan, tills jag inser att det är en översiktskarta av byns huskroppar. Tjugofem stycken, några lite större än andra, ett förtätat kluster i mitten och några enstaka fyrkanter lite mer avsidet. Varje gång sidan förekommer är en av klossarna svärtad och man kan på det sättet placera in i vilket hus kommande samtal utspelar sig.

Svetlana Aleksijevitj har hävdad att det inte går att skriva romaner längre, att Dostojevskijs fiktionsbyggen är omöjliga idag. Vad menar hon med det egentligen? Att verkligheten överträffar dikten? Ett otillräckligt svar, men min känsla är att Kapla är inne på något liknande i sitt val av metod. Utmärkande för Aleksijevitj, ja, för vittneslitteraturen och arbetarlitteraturen i stort, är dock någon form av utsatthet. Oftast betingad av klass, etnicitet, eller traumatiska krigserfarenheter. Relevant i en svensk samtidskontext vore att här nämna *Ædnan* av Linnea Axelsson, ett versepos också det i storformat som kom i fjol och som skildrar flera generationer samisk släkthistoria.

Nog är glesbygden avfolkad, land och stad polariserat, men det är inte något trauma eller förtryck som står i fokus i *Osebol*. Vilket på ett sätt är befriande. Frågan infinner sig ändå om boken trots allt är tänkt som ett minnesarbete, en upprättelse för landsbygden i den vansinniga obalans som råder mellan periferi och centrum? Eller är det en hyllning till ursprunget? En kompensation för att ha övergivit detsamma? Eller en ren kärleksyttring? Projektets till synes tjänande uppsåt förblir utsagt. Författarens starka närvaro i radbrottsgapen går inte att bortse från. Timmerstocksdikterna är av vårdande art, skogen är redan på utdöende, men vad är ett människoliv? Vem är det som träder fram i texterna? Det finns en risk att de formaliserade rösterna blir mer exempel än levande människor. Ändå är det inte svårt att förstå varför Kapla konsekvent låter bli att notera sin egen röst, sina egna frågor. Det ligger liksom i luften, på ett bakvänt sätt, som en motrörelse i en självframställningspsykotisk samtid. I en tid då individualism klingar av egoism. En vilja att upplösa centrum, spåra upp hörnen, rösterna som inte syns och hörs i en alltmer åtskruvad marknadsstyrd verklighet. En lust att göra gott, att odla samarbetet och det kollektiva framför den solitära författarrollen. Det är som sagt inget fel med det, tvärtom är det djupt sympatiskt, men kanske är det just detta solitt oantastliga som litterärt sätt ändå gör *Osebol* en smula opersonlig.

Också bland dramatiker finns en tydlig trend att arbeta med dokumentärt material. Men teatern är av naturen en kollektiv konst som i och med varje faktisk iscensättning gör text till kött och alltid, oavsett kvalitet upprättar ett levande performativt nu genom skådespelarnas närvaro. En spännande idé vore att dramatisera *Osebol*, kanske som hörspel. Jon Fosses knivskarpt pauserade dialoger känns inte långt borta, inte heller vissa Kaurismäkiska kultrepliker.

Men jag frågar mig, som också Kapla gör i sitt efterord: "Var börjar nånting? Och var tar det slut? Om det nu är så att molekylerna i kroppen inte står riktigt

stilla, var slutar jag? Och var börjar platsen omkring mig?” Är uppsplattningen mellan det egna och det kollektiva egentligen irrelevant? Har förskjutningen av konstnärsrollen snarare att göra med det faktum att vi i bävan inför klimatkatastrofen eller kärnvapenkriget tycks berövade vår framtid? Att vi i detta nu oupphörligt befinner oss i riskzonen, ständigt utsatta och skuldsatta, just allt annat än oantastliga? Också jag frågar uppenbarligen hellre än ger svar på tal.

Litterära projekt vars intention är att spegla det verkliga livet är per definition begränsade, så även *Osebol*, men som bok är den lätt att älska och leva med. Den rymmer också, *nota bene*, viktig praktisk kunskap. Det var länge sen jag fick en så detaljerad guidning i vad jag som stadsbo faktiskt går miste om och vad jag i tillspetsade situationer kommer att stå fullkomligt handfallen inför. Och om en på gränsen till exotiserande munterhet färgade första delen av läsningen drabbas jag ofrånkomligen, allteftersom jag kommer djupare in i byns historia och personliga nätverk, av sorgen över det intensiva liv som var, och som utan affär, bro och skola är på väg att monteras ned.

Jag har spelat in från tv:n.

Det var när det gällde Osebolsbroa.

När det gällde nerläggning.

**De hade varit uppe i affärn
och filmat kunder.**

Nästan alltihop är borta.

/Alvar Jansson f. 1945

Det finns många starka skildringar av vårdarbete i *Osebol*. Annika Axelsson född 1959 som i och med påfrestande förändringar inom hemtjänsten numera drömmer om att jobba med fotvård: ”Allting ska ha bistånd idag. Om du har en vårdtagare som vill ha städad eller vill ha promenad eller dusch så måste du ha ett bistånd. Vi får inte göra någonting utan att de har ett bistånd”.

Svårt att låta bli att nämna är också Anna-Karin Larsson född 1972 och hennes berättelse om när restaurangen Värmlandsporten görs om till flyktingboende.

/.../

**Klart att man var lite orolig
första gången de skulle komma.**

**Vi hade förberett våra barn på
att nu kommer de här**

**och är nog väldigt förskräckta och blyga
och kanske inte säger så mycket
och står efter väggarna
och kanske gråter.**

Och in kommer det sju virvelvindar.

De fann sig från första dagen.

/.../

Det är faktiskt inte så svenskt och värmländskt som man kan tro i Osebol. Det är nog uppåt en tio röster i byn i olika åldrar som är födda annanstans och som alla vill fortsätta att bo där. De bidrar med intressanta dubbelsidiga betraktelser. Inte minst konstnären István Fòth som lyckades fly Ungern 1957 och gick på Konstfack när det begav sig på sextiotalet. Han flyttade upp till ett arbetskollektiv i Sysslebäck vilket ledde honom vidare till Osebol, där han fortsatte leva kollektivt i sex år för sexton kronor per person och dag och blev kvar med sin familj efter en brytning, då resterande kollektiv försvann söderut. Nu tycks han vara en av centralgestalterna i byn. Om än aldrig helt Osebolsk. Hans diktsvit slutar med dessa rader:

**Folk går hem till varandra
men det är vissa
som går hem till vissa
men inte till de andra.**

**Om jag bjuder hit den
så kommer inte den.**

Människor är olika.

**Det är inte alla
som trivs med alla.**

**Och det kan vara någonting
som ligger i slakten sen långt tillbaka.**

Det vet man inte.

**Hade man haft en mera neutral plats
ett neutralt samlingsställe
så kunde man umgås över de barriärerna.**

Det finns inget sånt ställe.

Jag har blivit van vid rymd.

Både inne och ute.

Friheten och rymden och sen människorna...

**Du har inte människor omkring dig här
utan individer.**

Man kommer varandra närmare.

Petra Lange född 1978, arbetar i Stockholm som IT-konsult och hon för in en vokabulär som jag vid det laget i läsningen nästan helt lyckats förtränga: fiber, IT, uppkoppling, fritidshus, internet, facebookgrupp. Den framkallar ett dovt ångestmuller i magtrakten.

**Jag berättade för mina arbetskamrater
att jag hade köpt ett fritidshus.**

Jag sa att det ligger i Osebol.

Det vet ingen i Stockholm.

Som ligger i Stöllet, sa jag.

Det har ingen hört talas om heller.

De tycker det låter roligt.

Är du stollig liksom?

/.../

/.../

**Kanske är det
en liten del av mig
som köpte huset här
för att vara nån slags protest.**

**Jag vet att det är inte rätt
att köpa ett fritidshus.**

Man skulle flytta hit.

Om man använder det som fritidshus

stödjer man egentligen avfolkningen.

Jag rodnar lätt. För sanningen är att som av en slump, eller som ett vältajmat sammanträffande har jag själv just kommit tillbaka från en något vilsen färd i nordöstra Värmland, sökande efter ett "fritidshus" som det rubriceras på sajten Hemnet. Eller var det snarare ett sökande efter ett nytt liv, långt från Stockholms söndrade kulturkretsar? Ett sökande efter naturens indifferent ansikte, en fantasi om att få röra sig obetraktad, underordnad skogen, Bergatrollen och Näcken. En längtan efter umgänge med andra människor som äger andra kunskaper, andra centrum. Romantiska föreställningar vilka förvisso, det ska medges, redan lämnat den existentiella fasen och snarare börjat kretsa kring skymmande granar, avloppssystem, bergvärme, avstånd till affärer och tågstationer. Är jag härvidlag rent av del i en ny grön våg? Ett exempel på en stadstrött klimatförändringspragmatisk snart nyinflyttad Osebolbo? Permanentboendet är rätt, men frågan är om vi ses bland bikiporna eller på twitter: *#bensinupproret*.

POESI

Osebol

Marit Kapla

Teg Publishing, 2019

Författarfoto: Trinidad Carillo